

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію С. І. Дичковського
«ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПРАКТИК
І ТЕХНОЛОГІЙ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ
ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА (DIGITAL SOCIETY)»,
що подана на здобуття наукового ступеня доктора культурології
за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури

Процеси цифровізації охоплюють все більше сфер людської діяльності та впливають на соціально-економічний розвиток країн практично у всьому світі, змінюючи підходи до вирішення проблем на різних рівнях і в різних сферах життя. Завдяки ним з'являються принципово нові можливості, в тому числі, і в туристичній галузі. Відповідно до прогнозів The Boston Consulting Group, обсяг цифрової економіки до 2035 р. становитиме 16 трлн дол. США. До 2025 р. планується збільшення питомої ваги цифрової економіки на 7,2 пункти або з 17,1 до 24,3% обсягу світового ВВП.

Україна також стала на шлях цифровізації, про що свідчить Прийняття у 2018 році Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження планів заходів щодо її реалізації.

На наших очах відбувається формування нового виду суспільства - Суспільства 5.0, яке інтегруючи інформаційне та реальне середовище, спроможне врівноважувати, як економічний розвиток, так і вирішення соціальних проблем. Не останнє місце в новій парадигмі суспільства належить туризму як феномену суспільного розвитку. Його масштабність та соціально-економічний потенціал дозволяють втілити ідеї концепції Суспільство 5.0 і стати глобальним драйвером соціально-економічного розвитку, що, в свою чергу, відповідає глобальній соціальній ідеї ООН до 2030 р. і є стратегічним вектора розвитку туризму.

Враховуючи суспільне значення туризму і відсутність єдиного підходу до концептуалізації сутності туристичних практик у контексті становлення інформаційного суспільства та культурологічного осмислення цих змін, актуальною і своєчасною є дисертаційна робота С. І. Дичковського «Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society)».

Дисертаційне дослідження С. І. Дичковського належить до одного з новітніх і перспективних напрямків культурологічних досліджень, що «досліджує генезис туризму в соціокультурному просторово-часовому

континуумі в умовах інтенсифікації віртуальних комунікацій і формування інформаційного типу мислення особистості, зумовлює зміну класичних принципів дослідження туристичних практик і технологій на поліпарадигмальні принципи дослідження, які відбивають синергетичні взаємозв'язки становлення цифрової цивілізації», і доводить, що «сучасний туризм за рахунок глобальних інформаційних технологій та накопичення вражень в культурному просторі туристичної дестинації, все більшою мірою перетворюється на культурний туризм цифрового суспільства, що виконує роль катализатора поширення ціннісних і естетичних моделей суспільної поведінки й досягнень світової культури» (стор. 39 дисертації).

Актуальність теми дисертації Дичковського Степана Івановича і своєчасність оригінального авторського підходу до її розкриття не викликають сумнівів, як у теоретичному плані розвитку вітчизняної культурології, так і в практичному аспекті застосування отриманих результатів і апробованих методів при вирішенні стратегічних завдань культурної політики, розробці національних, регіональних та локальних стратегій соціокультурного розвитку.

У своєму дослідженні автором був успішно застосований комплекс теоретичних і конкретно-наукових методів, що, зокрема, уможливив аналіз окремих проявів туристичних практик в їх цілісності і дозволив виділити моделі туристичної діяльності в культурному просторово-часовому континуумі цифрового суспільства. Застосувавши основні теоретичні положення культурології, філософії, соціології і культурної географії, автор виявив спільну світоглядну парадигму туризму, як інтегративного соціокультурного явища, що супроводжується поширенням нових засобів комунікацій, а туристичну діяльність осмислив, як один із феноменів культуротворчості, в практиках якої чергуються періоди реального і віртуального туризму (стор. 33 дисертації). Це свідчить про фундаментальний підхід дисертанта до розглядаємої проблеми і підвищує науковий рівень роботи.

Дичковським С.І. ретельно проаналізовані теоретичні та емпіричні джерела. Оригінальні авторські висновки обґрунтовані, переконливі і заслуговують довіри. Достовірність і обґрунтованість результатів дослідження забезпечені значним комплексом проаналізованого емпіричного матеріалу і наукової літератури (865 найменувань), що розкриває повноту вирішення поставлених дослідницьких завдань.

Структура дисертації зумовлена специфікою теми, її метою та дослідницькими завданнями. Основна частина дисертації містить такі структурні елементи: вступ, 5 розділів (20 підрозділів), висновки, список

використаних джерел (865 найменувань), 4 додатків, до яких включено список публікацій за темою дисертації.

У першому розділі **«Концептуалізація туризму в науковому дискурсі культури інформаційного суспільства»**, автор використовуючи сучасну методологію соціогуманітарного пізнання, що ґрунтується на поліпарадигмальних принципах дослідження синергетичного взаємозв'язку та взаємообумовленості форм культурного буття людини, розкриває концептуальний зміст туризму як масштабного соціокультурного явища. Аналіз понятійно-категоріального апарату, визначення особливостей інституціонального оформлення туризму в цифровому суспільстві, дозволяють Дичковському С.І. окреслити предметне поле культурних трансформацій, що призводять до появи нових форм туристичних практик. Автор акцентує про недостатню увагу до туризму як соціокультурного феномену та фокусує увагу на розробці культурології туризму, як перспективному науковому напрямі інформаційного суспільства, яка дозволяє вибудувати довгострокову стратегію, що здатна модернізувати старі різновиди туристичної поведінки й породжувати нові форми практик туризму (стор. 14 автореферат).

Дисертант доводить, що «становлення цифрової культури є необхідним етапом у розвитку інформаційної цивілізації, результатом широкого впровадження конвергентних технологій в усі сфери життя» (стор. 15 автореферат). Аналіз наукових розвідок зарубіжних та українських вчених, дозволяє автору розробити цілісну інтегративну модель туризму цифрового суспільства: *модель культурного туризму споживання і спадщини, модель культурного туризму вражень, модель культурного туризму творчого досвід* (стор. 110 дисертації), що обумовлено зміною парадигми мислення і трансформацією суспільства, зокрема, посиленням інтенсивності просторової мобільності, прискоренням віртуалізації всіх сфер суспільного життя під впливом цифрових технологій, що безумовно є важливим внеском в теорію культурології туризму.

У другому розділі **«Еволюція туризму як специфічної форми освоєння світового соціокультурного простору в епоху постіндустріального суспільства»** автор досліджує проблематику використання матеріальної і духовної культури в туристичній діяльності. Дисертант виявляє, що «зрушення в характері туристичної діяльності в сторону виникнення нових культурних практик, як альтернативи масовому туризму та індивідуалізації споживання культурних цінностей,... відбулося в період становлення постіндустріального суспільства, що проявилось у диференціації типів туристів на інституціолізований та

неінституціолізований тип» (стор. 168 дисертації), і це надає йому змогу виділити окремі групи форм туристичних практик. Застосовуючи аксіологічний метод автор з'ясовує роль культурного туризму як каталізатора поширення ціннісних й естетичних моделей суспільної поведінки та досягнень світової культури.

Дослідження автора підтверджують думку багатьох українських вчених (В. С. Антоненко, С. І. Кот, І. П. Крупа, З. В. Мазурик, К. А. Поливач) щодо місця української культурної спадщини в туристичній діяльності. Він зазначає, що культурна спадщина є ключовим елементом розвитку історичної свідомості та чинником формування єдиної української національної ідентичності, тому її потрібно розглядати з позиції включення до «життєвого» середовища (В. Ю. Степанов) і впливу на культурний розвиток певної території (стор. 18 автореферату). Для популяризації української нематеріальної культурної спадщини, дисертант рекомендує використати досвід європейських країн. На його думку, «Українська держава має наслідувати політику Європейського Союзу щодо культурного туризму, для якої характерним є визнання туризму як чинника стимулювання місцевих ремесл, створення нових робочих місць, залучення молоді та безробітних на ринок праці» (стор. 123 дисертації).

Третій розділ дисертації «Нові тренди туризму: від виробництва вражень до створення персоніфікованих культурних нарративів» присвячено дослідженню особливості моделі культурного туризму вражень, у якій технології обслуговування та виробництва туристичних послуг, що спрямовані на підвищення комфортності перебування в туристичній дестинації, змінюються на технології створення вражень від взаємодії з культурними пам'ятками, участі в заходах подієвого туризму, фрагментації практик послуг гостинності, конструювання образу території засобами культурних нарративів. При аналізі сучасних трендів розвитку туризму, автором визначено головні орієнтири діяльності підприємств індустрії гостинності, які впливають на отримання нових вражень, відчуттів і переживань, що синтезуються на стику матеріальних і нематеріальних послуг і сприяють диверсифікації туризму локального, регіонального й національного рівнів: «театралізовані вистави для зустрічі гостей, організація інтерактивних музеїв, дизайн гостьових будинків у тематичному стилі різних країн і міст, відкриття мережевих дизайнерських бутик-готелів» тощо (стор. 224-239 дисертації).

Велику увагу у своєму дослідженні Дичковський С.І. приділяє гастрономічному туризму, аналізуючи цей сегмент з позицій моделі гастрономічних уподобань мандрівників, запропонованої зарубіжними

дослідниками, які виділяють 4 типи туристів: *екзистенційний гастрономічний турист, експериментуючий гастрономічний турист, відпочиваючий гастрономічний турист, гастрономічний турист* (J. Kivela, J. C. Crofts) (стор. 238 дисертації), що на нашу думку є дуже важливим внеском в практику та теорію туристичних досліджень.

Дисертант обрентовано доводить, що формування вражень у туризмі все більшою мірою стосується культурних наративів, а поведінка клієнтів у туристичній дестинації максимально моделюється за допомогою міфів, історій і легенд, тому на туристичному ринку користуються попитом послуги інтелектуальної діяльності людини, що мають нові споживчі якості (стор. 252 дисертації). Також автор наголошує на тому, що передумовою популяризації туризму вражень, як поєднання пізнавального і практичного аспектів туризму і подорожей, стало народження нового напрямку «тревел журналістики».

Четвертий розділ «Практики туризму в парадигмі диджитал-ейч: від конструювання творчих просторів до досвіду цифрового кочівництва» присвячено огляду найбільш актуальних практик моделі культурного туризму творчого досвіду. Автор перш за все зазначає, що в силу віртуалізації сучасного суспільства, взаємопроникнення реальної і мережевої ідентичності, туризм стає свого роду глобальним мережевим медіа-проектом конструювання численних туристичних місць, які завойовують свою ринкову нішу в світовому туристичному просторі. Це призводить до поширення культурних практик просторової мобільності та розвитку віртуальних подорожей, які стають сферою самопрезентації й самоствердження індивіда, розширюючи можливості людини (стор. 259 дисертації).

Розглядаючи туризм через призму креативності Дичковський С.І. доводить, що «на півдорозі між виробником і споживачем креативний турист особисто вносить свій внесок у створення власного відпочинку, тому що спосіб розуміння життя й інтерпретації стимулів, почуттів та емоцій є унікальними і неповторними» (стор. 269 дисертації), відмічаючи при цьому, що творчий підхід до створення нових туристичних продуктів вступає в протиріччя з стандартизованими схемами і алгоритмами організації масового туристичного потоку (стор. 270 дисертації). Цим висновком підтверджується одне з фундаментальних положень культурології про системну єдність світової культури.

Особливий інтерес визиває висновок автора щодо мобільності, яка на думку автора стала основною метафорою сучасного розуміння культури та суспільства, а утвердження номадного стилю життя і мислення – одним із чинників, що перетворюють сьогоденний туризм у культурне й

антропологічне явище глобального порядку, що має величезний культуротворчий потенціал для розвитку креативності (стор. 23 автореферату).

У п'ятому розділі «**Механізми та технології формування туристичних гетеротопій цифрового суспільства**» автор досліджує практики й технології туризму, що покращують ефективність використання природного та культурного потенціалів країни шляхом культурного картування, розробки стратегій і програм розвитку культури та туризму, позиціонування і просування культури й туризму через брендування, формування полікультурної складової професійної підготовки майбутніх фахівців для гуманітарної сфери й туризму, що безперечно має великий потенціал прикладного характеру.

На захист автором представлені **нові наукові результати** по темі дослідження, зокрема, уперше: досліджено генезис туризму в соціокультурному просторово-часовому континуумі в умовах інтенсифікації віртуальних комунікацій; здійснено порівняльний аналіз авторських концепцій, що визначають сутність становлення інституту туризму, і сформульовано власне визначення специфіки сучасної стадії інституціоналізації туризму; введено в науковий обіг поняття «**модель туризму цифрового суспільства**» як послідовність етапів і векторів розвитку туристичної діяльності, у їх тісному взаємозв'язку з трансформаційними процесами в культурі.

Теоретична цінність дисертації ґрунтується на тому, що положення й висновки роботи можуть бути застосовані при аналізі низки проблем теорії та історії культури й туризмології, культурології та філософії туризму, а також для подальшого аналізу проблем розвитку нових туристських практик і технологій інформаційного суспільства, розробки інструментів культурного картування, стратегій розвитку гуманітарної сфери й культурного брендування, формування нової архітектоніки системи підготовки фахівців у сфері туризму.

Практичною цінністю роботи є те, що результати дослідження можуть бути використані при розробці національних, регіональних і локальних стратегій соціокультурного розвитку та відкривають можливості для розгортання нового напрямку в галузі теоретичної й практичної культурології.

Основні положення і висновки, що містяться в тексті дисертації, викладені в авторефераті точно і докладно. Публікації в журналах, що входять до Переліку рецензованих наукових журналів, відображають результати проведеної роботи.

Загалом приймаючи і позитивно оцінюючи авторську концепцію, висловимо кілька зауважень, які, як ми вважаємо, стануть в нагоді С.І. Дичковському у його подальшій науковій роботі.

1. Відмічаючи, як позитив, наявність великого масиву емпіричного матеріалу, на нашу думку в деяких підрозділах дисертації, зокрема п.1.1; п.1.2; п.1.3; п.1.4, не вистачає аналітичної складової. Автор не представляє свою точку зору і своє відношення стосовно положень і висновків інших авторів в кінці кожного підрозділу. Крім того, проміжні висновки по кожному розділу і підрозділу, слугують основою загальних висновків. Нам здається, що це тільки б підсилило висновки цієї частини роботи і дозволило зробити дослідження це більш повним і змістовним.

2. У висновках до підрозділів, (зокрема стор. 167-170 дисертації) дисертант застосовує формулювання: досліджено, відмічено, виявлено, що лише затверджує факти. Відсутня авторська позиція, а висновок повинен включати думку здобувача, його особистий аналіз і позицію.

3. В самому тексті дисертації автору не завжди вдається відійти від описативного рівня і дослідження наближається до перерахування фактів і положень, які по стилістиці нагадують науково-популярну публіцистику (стор. 164-165; 195; 221).

4. Степан Іванович погоджуючись з Б. Пайном і Д. Гілмором щодо різних видів споживчого досвіду, «які набуваються в процесі розваг, навчання, відходу від повсякденної реальності» (стор.189 дисертації), нажалі не наводить і не аналізує напрями, які виділили Б. Пайн і Д. Гілмор. Виникає питання, на основі яких параметрів розмежовуються напрями різних видів споживчого досвіду, які можуть надати клієнтам можливість поглиблення досвіду подорожей і призведуть до досягнення переваг в наданні послуг?

5. У роботі зустрічаються помилки, зокрема, з оформлення дисертації. На одній сторінці тексту, або навіть одного речення, зустрічається використання різних лапок: «», “”, " ”.

Проте вищезначені зауваження стосуються лише окремих аспектів дисертаційного дослідження і не знижують її наукової й практичної цінності.

З урахуванням наукової новизни обстоюваних у роботі наукових положень, теоретичної та практичної значущості досягнутих у ній результатів вважаю, що дисертація Дичковського Степана Івановича «Глобальні трансформації туристичних практик і технологій в контексті становлення цифрового суспільства (digital society)» є самостійним, завершеним, концептуально-цілісним дослідженням і є важливим внеском у розвиток сучасної культурологічної думки.

Дисертаційна робота відповідає усім вимогам МОН України до докторських дисертацій, а її автор Дичковський Степан Іванович заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури.

Офіційний опонент:
доктор культурології, доцент,
завідувач кафедри туристичного бізнесу
Харківської державної академії культури

Л.Д. Божко

